

Azak Bölgesi Gagauzların Yerleşme Tarihi, Bugünkü Kimlikleri ve Durumu

Liubovi Çimpoes*

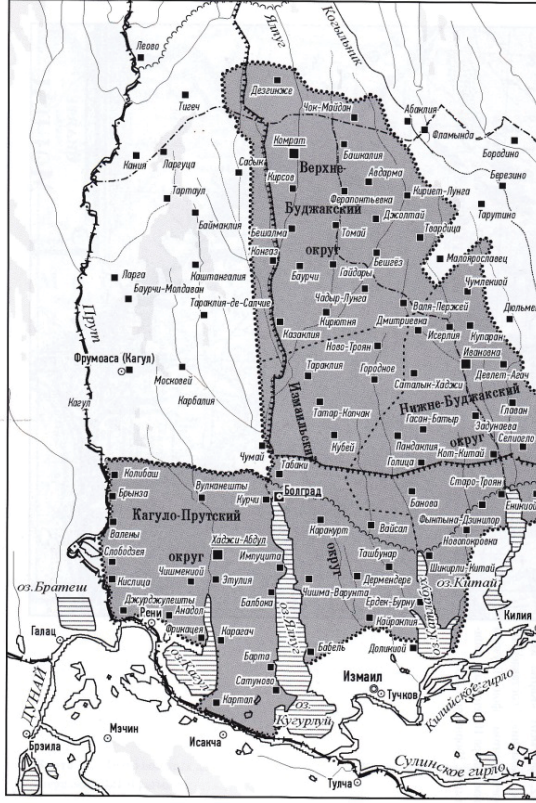
Giriş

2001 yılında Ukrayna’da yapılan resmî sayım istatistiklerine göre Gagauzların sayısı 31.923’tür. Gagauzlar toplu şekilde Odessa ilinin Bolgrad ilçesinde Dmitrovka (Dimitrovka), Aleksandrovka (Satılık Hacı), Çervonoarmeyskoye (Kubey), Jovtnevoe (Karakurt), Vinogradovka (Kurçi); Reniy ilçesinde Kotlovina (Bolboka), Kili ilçesinde Stare Troyanı (Eski Troyan) ve Novoselovka (Yeni Köy), Tarutin ilçesinde Krasnoe (Krasna) ve Maloyaroslavets köylerinde yaşamaktadırlar.

Bunun yanında Zaporojye bölgesinde bulunan Aleksandrovka, Dmitrovka, Volçanskoye, Devinskoye, Georgiyevka ve Gamovka köylerinde de nüfusun çoğunluğunu Gagauzlar oluşturmaktadır. Ayrıca Ukrayna’nın diğer bazı bölgelerinde de Gagauzlar yaşamaktadır. Onlar, bu bölgelere II. Dünya Savaşı yıllarında “çalışma gücü” adı altında gönderilmişti. Böylece Ukrayna’daki Gagauzlar, Moldova’dan sonra dünyada en kalabalık ikinci Gagauz topluluğunu oluşturmaktadır.

Ukrayna’daki resmî internet sitelerinde, ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan Gagauzların sayısına ilişkin 2001 yılına ait veriler aktarılmaktadır. Buna göre Odessa’da 27.617, Nikolayev’de 877, Donetsk’te 494, Kırım’da 387, Dnepropetrovsk’ta 365, Lugansk’ta 275, Zaporojye’de 268, Herson’da 239, Harkov’da 205 ve diğer bazı bölgelerde 1.196 Gagauz yaşamaktadır.

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çorum/
TÜRKİYE, liubovicimpoes@hitit.edu.tr; Moldova İlimler Akademisi, Gagauzoloji Bölümü,
MOLDOVA, lchmpoesh@mail.ru ORCID: 0000-0001-9602-6501

Карта 13. Буджак в 1829—1856 гг. и область заднудайских переселенцев

По данным И.И. Мещеряка (1965: вкладка 2).

(1965'te İ. İ. Meşçerük'un hazırladığı harita.

1829-1856 yıllarında Bucak ve Tuna ötesi göçmenlerin yaşadıkları bölge)

Gagauzların Azak Bölgesine Yerleşmelerinin Tarihsel Arka Planı

Kırım Savaşı (1853-1856) Rusya açısından bozgunla sonuçlanmıştı. 18-30 Mart 1856 tarihli Paris Barış Antlaşması'na göre, Rusya, Moldova (Boğdan) Prensiği'ne aralarında Bolgrad kentinin de bulunduğu 40 Bulgar yerleşim yerini vermişti. Besarabya'nın Rus kısmında ise 43 yerleşim yeri kalmıştı. 1858 yılında bu yerleşim yerlerinde toplamda 49.400 Gagauz ve Bulgar yaşıyordu. Bununla beraber 7-8 bin kişi kentlerde bulunuyordu. Bu yerleşim yerleri idarî olarak Akkerman ve Bender kazalarına bağlanmıştı.

1856 yılında Güney Besarabya'nın bir bölümü Moldova (Boğdan) Prenslığı'ne bağlanmış, böylece Moldova'ya (Boğdan), Gagauz köylerinden Bolboka, Kurçi, Stare Troyanı, Yeniköy ve önemli sayıda Gagauz nüfusun yaşadığı Tabaki ve Bolgrad da dâhil edilmişti. Bu durum bazı Gagauzların ve Bulgarların Moldova topraklarından Rusya tarafına geçmelerine neden olmuştu.

Özel idarî yapı ile imtiyazlar, Rusya'ya göç etmek isteyen kişiler için konulan gönüllü göç süresinin sona erdiği Mart 1860 tarihine kadar devam etti. Bu tarihten sonra ise Boğdan Prenslığı askerlik yükümlülüğünü dayatmış ve vergileri arttırmıştı. Bir taraftan burada olayların bu şekilde cereyan etmesi, diğer taraftan ise Rusya'nın göçmenleri kendi topraklarına yerleştirmesi, Gagauzların, Bulgarların, Rusların ve Ukraynalıların kitlesel olarak önce Rusya'nın elinde bulunan Besarabya topraklarına, 1861 yılının ilkbaharında ise Azak bölgesine göç etmelerine neden olmuştu.

Azak bölgesindeki Bulgar göçmenler için Çarlık hükümeti 214 bin desyatına (233 260 hektar) toprak ve belli bir miktar mali yardım tahsis etmiş ve bu kişileri birkaç yıl için vergiden muaf kılmıştı. Yeni topraklarda her aileye 50 - 60'ar desyatına (54.5-65.4 hektar) toprak tahsis edilmişti. Böylece bütün göçlerin ardından 1860'lı yılların ortalarında Bulgar ve Gagauzların toplu halde yaşadıkları üç bölge ortaya çıkmıştı: Besarabya, Kırım ve Azak.

Besarabyalı Bulgarların ve Gagauzların yeni topraklardaki iskânı büyük zorluklarla gerçekleşmiş, 1862-1865 yıllarında yaşanan kuraklık dönemi onlar için zor geçmişti. Göçmenler, 1866 yılında kendi topraklarını ekmeyle bile reddedip Kuban'a yerleşme girişiminde bulunmuşlardı. Fakat hükümet, onların Kuban'a yerleşmelerine kesin bir şekilde karşı çıkmış ve göçmenleri yerlerinde tutabilmek için, kiliselerin inşası için 51 bin ruble tahsis etmişti. Göçmenlerin yaklaşık beş yıl boyunca (1866-1870) Bulgar yerleşim yerlerindeki fazla topraklardan elde ettikleri bütün gelirlerin, onların tasarrufunda kalmasına izin vermişti. Bu önlemler, nihayet, beklenen sonucu verdi.

(Göçmen ailesi XXIII yy.)

Göçmenlerin maruz kaldıkları zor şartlar, Azak bölgesinde geçirdikleri bütün bir yüz yıl boyunca sürecekti: İç Savaş, 1932-1933 yıllarındaki büyük açlık felaketi, II. Dünya Savaşı yıllarındaki işgal, gençlerin Almanya'ya gönderilmesi, savaş sonrası yıllarda yapılan baskılar.

1941 yılının ekim ayında Alman birlikleri Zaporojye ve Dnepropetrovk illerinin topraklarını ele geçirdi. Bu durumda, Azak bölgesindeki Gagauz köyleri de Alman işgaline uğramış oldu. Yerli halk bu dönemde savunma tesisatlarının inşasında ve devlete ait malların tahliye edilmesinde görev aldı. Gagauz gençleri ise bu dönemde gönüllü olarak cepheye giderek, Kızıl Ordu saflarında savaşa katıldılar.

İşgal altındaki topraklarda yaşayan diğer herkes gibi, Gagauzlar da işgal yönetiminin zulmüne maruz kaldı. İşgal döneminde Azak bölgesi ve Odesa ilindeki pek çok köyden delikanlı ve genç kızlar çalıştırılmak üzere Almanya'ya gönderildi. Bunların bir bölümü, savaştan sonra memleketine dönmedi.

Azak bölgesi ancak 1943 yılının eylül-ekim aylarında kurtarılabildi. Bu topraklardan Alman kuvvetleri geri çekilirken, ellerinden geldiğince her şeyi imha etmeye çalışıyordu. İşgalciler, yerel halka, tarıma ve altyapıya büyük zarar verdi. Fakat bu elverişsiz koşullarda bile, etnografik malzemenin de görüldüğü üzere, Azak Gagauzları etnik ve kültürel kimliklerinin birçok özelliğini muhafaza etmişti.

Araştırmanın yapıldığı bölgeye öncelik verilmesi, her şeyden önce, Azak bölgesinde yaşayan Gagavuzların hakkında bilimsel literatürün eksikliğinden kaynaklanmaktadır. O zamana kadar N.S. Derjavin'in 1914'te "Rusya'daki Bulgar kolonileri (Tavriya, Herson, Besarabya vilayeti)" adlı çalışması dışında, başka hiçbir temel tarihi ve etnografik çalışma yoktu ya da en azından bilinmiyordu. Bu çalışmadan da görüldüğü üzere, N.S. Derjavin Gagauzlar hakkında, özellikle Azak Gagauzları hakkında bilgi vermemiştir. 1987 yılına kadar Gagauzlarla ilgili yapılan etnografik çalışmalar V.A. Moşkov, S. S. Kuruglo ve M.V. Maruneviç'e aittir, fakat bu çalışmalar da Gagauz nüfusunun yaşadığı Bucak bölgesi ile sınırlıdır. Azak bölgesindeki Gagauzlar hızlı bir şekilde asimile oluyorlardı, bundan dolayı onların maddi ve manevi kültürleriyle ilgili materyal toplama ihtiyacı son derece önemliydi.

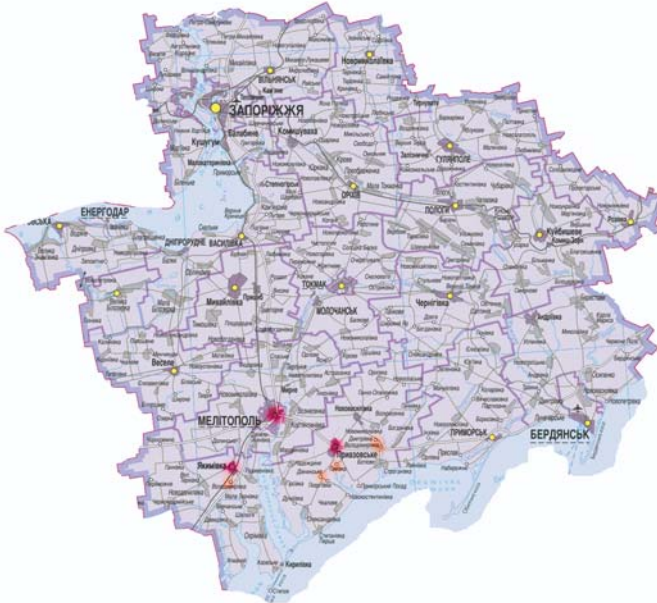
(Azak Denizi kıyısında ilk gün. Moldova Bilimler Akademisi'nin folklor ve etnografya araştırma grubu üyeleri: (ön sırada) S. S. Kuroglo, S. S. Bulgar, L.S Çimpoş, (ikinci sırada) G.K. Kışlalı, M.V. Maruneviç.)

Bu hedefleri hayata geçirmeye amaç edinen araştırmacılar, Gagauz köylerine çok yönlü folklor-etnografik saha gezileri düzenlediler. İlk olarak 1987 yılında "Hazar Önü" bölgesindeki Tavriya Gagauzlarına, 1988 yılında ise Kuzey Kafkas

Gagauzlarına ziyaret gerçekleştirildi. Bu bölgelerin araştırma açısından öncelikli olarak kabul edilmesinin nedeni, “Hazar Önü” bölgesinin (Ukrayna Zaparojskaya bölgesi), Kabardino-Balkarya ve Kuzey Osetya (Kuzey Kafkas, Rusya Federasyonu) Gagauzları ile ilgili bilimsel literatürde bilgilerin bulunmamasıydı. Etnik olarak zengin olan bu bölgelerde, asimile olma tehlikesi nedeniyle, Gagauzların maddi ve manevi kültürleriyle ilgili bilgilerinin toplanması son derece önemliydi.

Sayıda az olan, çeşitli devletlerde ve bölgelerde yaşayan ve kendine özgü kültürünü koruyan Gagauzlar, her zaman araştırmacıların özel ilgisini çekmiştir. 1987 yılında Moldova Bilimler Akademisi’nde Etnografya ve Sanat Bilimi Bölümü bünyesinde Gagauzoloji Bölümü’nün kurulmasıyla birlikte, Gagauzların tarihini ve kültürünü kapsamlı şekilde araştırma imkânı oldu. Gagauzoloji Bölümü’nün çalışanları, ünlü bilim adamları, etnograflar S. S. Kuroglu, M.V. Marunevich, folklorcular M.F. Durbaylo, L. Çimpoeş ve tarihçiler G. Kışlalı ve S. Bulgar her şeyden önce, her alanda materyal toplamaları ile işe başlamaları gerekirdi. Yapılan araştırmalar sırasında Gagauzların maddi ve manevi kültürleri ile ilgili çok değerli bilgi ve veriler toplandı.

Ukrayna Zaporozje Bölgesindeki Gagavuzların Yerleşimi Hakkında

Akimov ilçesi, Vladimir köy konseyine bağlı *Aleksandrovka Köyü*, Malıy Utlük nehrinin sağ kıyısında, Akimovka kasabasına 3,5 kilometre mesafededir. Nehrin karşı kıyısında, Vladimirovka köyü bulunmaktadır. 1862 yılında kurulan Aleksandrovka köyünün nüfusu, 2001 yılının nüfus sayımına göre, 379 kişidir. Köy, Sovyetler Birliği Kahramanı Buyuklı Anton Yefimoviç (1915-1945) ile ünlüdür.

Gagauz gazileri ve şehitleri.

(Buyuklı A. Y., Margarit V. İ., Karmilev M. K.)

Akimov ilçesinin *Vladimirovka Köyü*, Vladimir köy konseyinin idarî merkezidir. Bu konseye, Aleksandrovka ve Yuryevka köyleri de girmektedir. 2001 yılının nüfus sayımına göre nüfus, 1033 kişi idi. Vladimirovka, Malıy Utlük nehrinin sol kıyısında yer almakta ve Akimovka kasabasına bitişmektedir. Köy 1861 yılında kurulmuştur. Köyde Sovyet askerlerinin toplu mezarlığı ve “Sovyetler Birliği Kahramanı” unvanı olan Anton Yefimoviç Buyuklı’nın (1915-1945) anıtı bulunmaktadır.

Akimov ilçesine bağlı *Volçanskoye Köyü* (*eski adı Volkoneşti*), Bolşoy Utlük nehrinin sol kıyısında yer almaktadır. Köy, 1861 yılında Gagauzların yerleşim yeri olarak kurulmuştur. Köyün adı 1946 tarihinde, Volçanskoye olarak değişmiştir. Volkoneşti’de 1886 yılında 741 kişi ve 127 hane bulunuyordu. Köyde Ortodoks kilisesi, okul, köy idare heyeti ve üç dükkân mevcuttu. Köyün nüfusu 2001 yılı nüfus sayımına göre, 881 kişiydi.

Priazovskiy ilçesine bağlı *Dmitrovka Köyü*, Dmitrovskiy köy meclisinin idarî merkezidir ve Apanlı nehrinin kıyısında yer almaktadır. 1861 yılında “Baday” adıyla kurulan bu köyün adı, 1920 yılında Dmitrovka olarak değişmiştir. 2001 yılı nüfus sayımına göre köyün nüfusu, 468 kişiydi. Köyün yetiştirdiği ünlü şahsiyet,

iki kez “Sovyetler Birliği Kahramanı” unvanını alan Korgeneral Petrov Vasiliy Stepanoviç’tir (1922-2003).

Priazovye ilçesine bağlı olan *Devninskoye Köyü*, Georgiyevka, Dobrovka ve Novopokrovka köylerinden oluşan köy birliğinin merkezidir. Akçokrak nehrinin sol kıyısında yer almaktadır. Nüfusu, 855 kişidir. 2001 yılındaki nüfus sayımına göre ise köyde 668 kişi yaşamaktadır. Köyün ilk adı Karakurt idi. Köy topraklarında bir merkezi çiftlik bulunmaktadır. Burada 4.228 hektar tarım alanı yer almaktadır. Bunların 3.699 hektarlık bölümünü ekilebilir topraklar oluşturmaktadır. Ekonominin ana yönü tahıl, et ve süt üretimi idi. Bunun yanında bahçecilik de gelişıyordu.

Devninskoye köyünden 230 kişi, II. Dünya Savaşı’nda cephelerde düşmana karşı çarpışmıştır. Bunların 32’si, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin nişan ve madalyalarıyla ödüllendirilmiştir. Köy halkından olup savaşta hayatını kaybeden 120 askerin anısına anıt dikilmiştir. Devninskoye köyünde, köyün kurtuluşu için yapılan çarpışmalar sırasında hayatını kaybeden 43 Sovyet askerinin toplu mezarlığı da bulunmaktadır. Köyde ayrıca, Ukrayna’da 1932-1933 yıllarında gerçekleşen büyük açlık felaketi anısına bir anıt da dikilmiştir.

(Azak bölgesi gazileri)

Priazovye ilçesine bağlı *Gamovka Köyü*, Domuzla nehrinin sol yakasında bulunmaktadır. Köy, 1862 yılında Besarabya’daki Karakurt (günümüzdeki Jovtnevoye) köyünden göç edenler tarafından kurulmuştur. İlk ismi, Candran’dır.

Köyün nüfusu 479 kişidir. Köy halkı, Arnavutlardan ve Gagauzlardan oluşmaktadır. Gamovka'da bulunan Dmitri Solunski Kilisesi, ilçedeki en eski kiliselerden biridir. Simferopol Devlet Arşivi'nin kayıtlarına göre, Dmitri Solunski Kilisesi 1907 yılında inşa edilmiştir.

Sonuç

Son yıllarda farklı ulusal ve kültürel ortamda bulunan küçük halkların ve kültürlerin kaybolması yoğun bir şekilde yaşandığı gözlemlenmektedir. Ancak, Gagauzlar güçlü bağları ve bir arada yaşamaları sayesinde özgünlüğünü koruyabilmişlerdir. Küçük Gagauz grubunun ana etnik gruptan uzakta, Kazakistan'da, Azak bölgesinde ve daha sonra da Kafkasya'da çok kültürlü ortamda bir arada yaşamaları, en eski versiyonlarda manevi ve maddi kültürün paha biçilemez örneklerini korumak için özel bir atmosfer yaratmışlar. Fakat bu bölgelerde Gagauz dilini ve kültürünü yeniden canlandırmak için acil önlemler alınmazsa, bugün ana dilini neredeyse bilmeyen gençler, bir nesil sonra tamamen asimile olacaktır. Bu sorunun acil çözüme kavuşması için, başta Gagauziya'ya olmak üzere Odesa bölgesindeki Gagauz idaresine, yönetimine ve kültürel topluluklara önemli görev ve sorumluluk düşmektedir.

Kaynaklar

Angeli, Fedor, *Очерки истории гагаузов – потомков огузов (середина VIII-начало XXI вв.)*. Chişinău 2007, 640 с.

Anthurov, Ivan, *Аграрные отношения на юге Бессарабии (1812-1870)*. Под ред. Н.А. Мохова. Кишинев 1978, 235 с.

Çimpoeş, Lübovi; Arnaut, Tudora, “Balkanlar’dan (Bessarabya) Bucak Bölgesine İlk Göç Ve Yerleşim Hareketi (Ukrayna Gagauzları Bilgileri Üzerine)”. Geçmişten Günümüze Göç. III cilt. *Cani Belediyesi ile History Studies Dergisi*. c. I. Samsun (2017). s. 209-216.

Çimpoeş, Lübov, *Avtorun arhivi*. (1987-2000 yy).

Çimpoeş, Lübov, *Gagauz Epik Dastanları*. Kişinev 1997.

Çimpoeş, Lübov, „Kuzey Kafkasya Gagauzlar’ın Milli Kimlikleri”, *Yeni Türkiye* „Kafkaslar-Kavkaz-Caucasus”. ‘Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi’ (YTSAM). 11 C. No 81. Ankara (2015), s. 12-19.

Çimpoeş, Lübov; Bankova, Emilia, *Україна Gagauzları. Гагаузы Украинской части Буджака*. Книга 1. В Гагаузы Украины: в 2 кн. рук. проекта Тудора Арнаут, отв. ред. изд. Емилия Банкова, ред. гагаузских текстов Людмила Чобан . – Kiev : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2016, 290 с.

Deçjavin, Nikolai, *Болгарские колонии в России, Т. 1. (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии)*. София 1914, 226 с.

Грек, İvan, *Преселването на българи от бесарабската част на Молдавското княжество в Приазовието (края на 50-те началото на 60-те години на XIX в.)* // БСП. Т.2. В.Търново, 1992.

Грек, İvan, *Забятые страницы истории Южной Бессарабии (1856– 1861 гг.)*. Сборник документов и материалов. Сост.: Грек И. Ф. Chişinău 2012, 232 с.

Kışlalı, Georgii, Reuleth, Lina. “Архивные источники о формировании гагаузского и болгарского населения Буджака в начале XIX в. (источниковедческий анализ).” *Курсом развивающейся Молдовы*. Т.10. Москва (2010), с. 141-154.

Kışlalı, Georgii; Reuleth Lina, “Перепись задунайских переселенцев в Бессарабии 1818 г.: именные списки и итоговые ведомости.” *Бессарабските българи: история, култура и език*. Кишинев: «S. Ş.V.», (2014). с. 95-105.

Köppen, Peter von, “Die Bolgaren in Bessarabien Ein Bruchstük aus eines noch ungedruckten Reize.” *Bulletin de la classe des sciences historiques, philologiques et politiques de l’Akad. Des Sciences de Saint-Petersbourg*. t.XI, n.13,14. (1854). s. 197-215.

Meşerük, İvan (1970). *Социально-экономическое развитие болгарских гагаузских сел в Южной Бессарабии (1808-1856 гг.)*. Под ред. Ю. М. Тарасова. Кишинев 1854, 341 с.

Zaşuk, A. İ., *Материалы для географии и статистики России, собранные офицером Генерального штаба: Бессарабская область*. Часть I.- Спб., 1862, 812 с.

